

УКРАЇНА-РУМУНІЯ-МОЛДОВА: СТОРІНКАМИ ІСТОРІЇ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2018. – Т. 37-38. – С. 181-196

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2018. – Volume. 37-38. – pp. 181-196

УДК: 327.83(498):061.1(4)“198/199”

© Любов Мельничук¹

Концептуальні засади відносин Румунії з Європейськими Співтовариствами (1980 – початок 1990-х рр.)

Автор статті досліджує поглиблення відносин Румунії з Європейськими Співтовариствами протягом 1980-х років до початку 1990-х рр.. Встановлено, що поглиблення та розвиток стосунків з ЄЕС вплинули на Румунію неоднозначно, проте, загалом на початку 1980-х рр. сприяли її економічному піднесенню. Покращення взаємин з ЄЕС також уможливило проведення політики інтенсивної індустріалізації СРР, яку проводив Н.Чаушеску з метою перетворення Румунії на потужну державу регіону. Доведено, що загроза втручання у внутрішні справи, з огляду на неплатоспроможність Румунії, обумовила проведення Бухарестом з 1982 р. політики жорсткої економії задля дострокового погашення боргів. Зроблено висновок, що хоч Румунія звільнилася від фінансових зобов'язань у 1989 р., однак ігнорування потреб внутрішнього ринку поставило румунське суспільство на межу бідності та гуманітарної катастрофи, що створило передумови повалення режиму Н.Чаушеску.

Ключові слова: Румунія, Європейське Співтовариство, євроінтеграція, Н. Чаушеску, І. Лієску.

Conceptual principles of relations between Romania and the European Communities (1980's - early 1990's)

The author investigates the deepening of relations between Romania and the European Communities during the 1980's and early 1990's. It was established that the deepening and development of relations with the EEC influenced Romania ambiguously, however, in general, in the early 1980's, it contributed to its economic upsurge. N. Ceausescu pursued a policy of intensive industrialization of the CPR, in order to transform Romania into a powerful state of the region, which was associated with the improvement of relations with the European Communities. Taking into account the insolvency of Romania, it has been shown that, the threat of interference in internal affairs has led to Bucharest's policy of austerity saving since 1982 for early repayment of debts. It is concluded that although Romania freed itself of financial obligations in 1989, but ignoring the needs of the domestic market put Romanian society at the brink of poverty and humanitarian catastrophe, which created the preconditions for the overthrow of the N. Ceausescu's regime.

Keywords: Romania, European Communities, European integration, N. Ceausescu, I. Piiescu.

Постановка проблеми. Ми розглядаємо процес інтеграції Румунії до ЄС як цілісну та взаємообумовлену взаємодію різноякісних (національного та наднаціонального) суб'єктів в умовах їх постійної трансформації. В Європейських Співтовариствах взаємодія реалізувалася в поглибленні економічної та політичної інтеграції, а також у зростанні повноважень і впливу наднаціональних інститутів з метою уможливлення здатності абсорбувати в себе нових членів – держав Центрально-Східної Європи, які знаходилися на якісно іншому ступені розвитку ніж держави-члени «Старого ЄС». Що ж стосується Румунії, то перспектива членства в ЄС стала,

¹ Кандидат політичних наук, асистент, кафедра міжнародних відносин, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, E-mail: l.melnichuk@chnu.edu.ua, <http://orcid.org/0000-0002-6380-5610>, <https://doi.org/10.31861/mhpi2018.37-38.174-189>.

поряд з завданнями економічної, політичної та соціальної розбудови держави, одним з найважливіших і взаємоумовлених факторів проведення у ній політичних та економічних реформ, які наблизили її до європейських стандартів.

Відповідно до системного підходу (характерною рисою системи є наявність більш чи менш чітко окреслених меж, які виокремлюють її з навколишнього середовища, оточення, яке перебуває з системою у стані взаємовпливу) становлення і розширення сфер співробітництва Румунії та ЄС стали можливою лише з огляду на докорінні зміни в системі міжнародних відносин. Ці зміни відбувалися в кінці 1980-х – на початку 1990-х рр. і пов'язувалися із завершенням «холодної війни» та біполярності, об'єднанням Німеччини, розвалом соціалістичної співдружності – крахом РЕВ та ОВД, розпадом СРСР. З одного боку вони уможливили перехід європейської інтеграції з економічного на політичний рівень. З іншого – обумовлювали поглиблення та інтенсифікацію співпраці Румунії і ЄС не лише в економічній сфері (як за доби Н. Чаушеску), а й в політичній.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливу роль при вивченні інтеграційних процесів в цілому, і зокрема розвитку і трансформації ЄЕС і ЄС, виробленню політики щодо п'ятого розширення та його перебіг відіграють загальні праці дослідників із Західної та Центральної Європи, а також України та сусідніх держав – Д. Дайнена, Ф. Тоді, Н. Мусиса, В. Копійки та Т. Шинкаренка, А. Браніцького, Р. Казіміра та ін. При з'ясуванні передумов європейської інтеграції Румунії та її відносин з ЄЕС у 70-80 рр. ХХ ст. нами були використані праця «Історія Румунії» І. Болована та І. Попа², колективні дослідження історії Центрально-Східної Європи II половини ХХ ст. – тритомник за редакцією А. Нікіпелова та С. Глінкіної³, а також однотомне видання «Влада – Суспільство – Реформи» за редакцією Е. Задорожнюк⁴.

Метою даної статті полягає в розкритті концептуальних засад відносин Румунії з Європейськими Співтовариствами протягом 1980-х років до початку 1990-х рр. та дослідження передумови повалення режиму Н. Чаушеску.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки після Другої світової війни Румунія класифікувалася як типово селянська держава⁵, форсована індустріалізація вимагала великих кредитів та імпорту технологій і обладнання, які були взяті і здійснювалися в першу чергу з США, Франції, Італії та ФРН⁶.

У 1981 р. Румунія та ЄЕС уклали Угоду про торгівлю живими вівцями і бараниною. Спочатку Угода була дійсна тільки до березня 1984 р., а потім вона була продовжена на рік. Також в 1981 р. була створена «Контактна група по сільському господарству Румунії – ЄЕС», яка здійснювала щорічні зустрічі для вивчення способів нарощення обсягів взаємної торгівлі. З огляду на продуктивність співпраці, у 1986 р. Румунією та ЄЕС було прийнято рішення та розпочалися переговори про розширення правової бази двосторонніх відносин шляхом укладення нових угод про торгівлю і торгово-економічне співробітництво⁷.

Імпорт технологій із країн Співтовариства з одного боку сприяв поглибленню співпраці СРР та ЄЕС, з іншого – зумовив курс на розвиток виробництва товарів для експорту та ігнорування потреб внутрішнього ринку. В результаті Румунія, яка в 1975 р. відставала за показниками приросту зовнішньоторгівельного обороту від інших держав ЦСЄ втричі, до 1987 р. розвивала

² Болован І. Історія Румунії (2005), М.: Издательство «Весь мир», 680 с.

³ Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века : в трех томах (2000), Ред. А.Д. Некипелов, С.П. Глинкина, Р.С. Гринберг, Том 1: Становление "реального социализма": 1945 – 1965, Ред. И.И. Орлик, М.: Наука; Том 2: От стабилизации к кризису: 1966 – 1989 (2002), Ред. Б.А. Шмелев, М.: Наука, 516 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 1 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 461 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 2 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 464 с.

⁴ Власть – общество – реформы: Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века (2006), отв. ред. Э.Г. Задорожнюк, Ин-т славяноведения РАН, М., Наука, 442 с.

⁵ Власть – общество – реформы: Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века (2006), отв. ред. Э.Г. Задорожнюк, Ин-т славяноведения РАН, М., Наука, С. 338.

⁶ Болован І. Історія Румунії (2005), М.: Издательство «Весь мир», С. 663.

⁷ Relatiile Romaniei cu Uniunea Europeana, Profesor Indrumator: Rodica Zaharia, ScriTube, режим доступу: http://www.scriutube.com/economie/comert/INTEGRAREA-ROMANIEI-IN-UNIUNEA1120112114.php#_ftnref2.

відносини з понад 150 державами. З 1967 по 1987 р. обсяги промислової продукції Румунії зросли в 6 разів, а експорт зріс в 9,6 разів⁸.

Та кон'юнктура, яка склалася на світових ринках з середини 1970-х рр. виявилася не вигідною для Румунії. Зі зростанням вартості енергоносіїв собівартість продукції окремих підприємств почала перевищувати закордонні аналоги. Водночас з'ясувалося, що країни Заходу не потребували значної кількості продукції румунських заводів-гігантів. З середини 1970-х рр. Румунії довелося купувати понад 20 млн. тон нафти за світовими цінами, переважно з СРСР (50 % радянського імпорту в Румунію складала паливно-сировинна і енергетична продукція, при цьому для СРСР а ефективність торгівлі із Румунією була в 1970-1980 рр. в 2,5 рази нижче ніж з країнами ЄЕС.)⁹. Проявилася тенденція до зменшення прибутків та загроза зриву планів індустріалізації. В результаті Румунія була вимушена переорієнтуватися на країни Східної Європи і погодилася на вкрай не вигідні кредити Заходу.

З одного боку, це призвело до падіння в зовнішній торгівлі частки країн ЄЕС і зростання частки соціалістичних країн (з 33,8% в середині 1970 рр. до 60% на початку 1980 рр.¹⁰). Однак економіка Румунії не була інтегрована в економіку РЕВ, бартерний «валютний» карбованець РЕВ не приймався західними банками, а приховане субсидування Румунії з боку СРСР було меншим ніж інших країн-членів РЕВ: у НДР і Болгарії на одну людину доводилося по 1760 і 3486 доларів, а в у Румунії всього лише 169¹¹.

З іншого боку взяті СРР кредити та відсотки по їх погашенню призвели до зростання державного боргу – в 1977 р. він складав 3,6 млрд. дол. США, в 1981 р., за деякими даними, – від 9,5 до 10,2 млрд. дол. США¹².

Виявившись неплатоспроможною і опинившись перед «загрозою втручання у внутрішні справи» Румунія звернулася з проханням про відстрочку виплати боргів і за рекомендацією МВФ була змушена зменшити обсяги імпорту, особливо технологій, та збільшити експорт¹³. Однак попри таку ситуацію, незважаючи на кризові явища в економіці, у грудні 1982 р. Н. Чаушеску оголосив, що Румунія готова достроково погасити свої борги і це стало пріоритетним напрямком СРР. Тривале погашення державного боргу, річні відсотки та комісії, різниця валютних курсів зумовила виплату Румунією сумарно 21 млрд. дол. США, однак 12 квітня 1989 р. на пленумі РКП було проголошено, що Румунія вільна від фінансових зобов'язань¹⁴.

Незважаючи на унікальність ситуації, цей факт засуджується за зразком сталінської індустріалізації в СРСР, оскільки ліквідація державного боргу і політика жорсткої економії поставила румунське суспільство на межу бідності та гуманітарної катастрофи. У 1982-1985 р. по всій країні була уведена карткова система, з'явилися брак медикаментів і величезні черги, відбулося скорочення подачі для населення електроенергії, тепла та природного газу,

⁸ Орлик И. (2009) Центральнo-Восточная Европа: от СЭВ до Евросоюза, Новая и новейшая история, № 2, режим доступу: <http://perspectivy.info/print.php?ID=59591>.

⁹ Центральнo-Восточная Европа во второй половине XX века : в трех томах (2000), Ред. А. Д. Некипелов, С.П. Глинкина, Р.С. Гринберг, Том 1: Становление "реального социализма": 1945 – 1965, Ред. И.И. Орлик, М.: Наука; Том 2: От стабилизации к кризису: 1966 – 1989 (2002), Ред. Б.А. Шмелев, М.: Наука, 516 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 1 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 461 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 2 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 464 с.

¹⁰ Болован И. История Румынии (2005), М.: Издательство «Весь мир», С. 655-656.

¹¹ Центральнo-Восточная Европа во второй половине XX века : в трех томах (2000), Ред. А.Д. Некипелов, С.П. Глинкина, Р.С. Гринберг, Том 1: Становление "реального социализма": 1945 – 1965, Ред. И.И. Орлик, М.: Наука; Том 2: От стабилизации к кризису: 1966 – 1989 (2002), Ред. Б.А. Шмелев, М.: Наука, 516 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 1 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 461 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 2 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, С. 174.

¹² Болован И. История Румынии (2005), М.: Издательство «Весь мир», С. 655-656.

¹³ Piescu I. *Accentuarea crizei de regim din țările socialiste europene (1980-1990), Expunerea domnului Ion Iliescu, fostul Președinte al României, în deschiderea Colocviului Științific Internațional. Pitești, 15-18 octombrie 2008.* Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/expunere-colocviu-pitesti-16-oct/>.

¹⁴ Полюнов М.Ф. (2011) «Доктрина Горбачева» и уход СССР из Восточной Европы, Новейшая история России, Modern history of Russia, № 2, С. 119.

запроваджено обмеження на використання особистого транспорту тощо. Крім іншого було збільшено пенсійний вік, уведено нові принципи нарахування заробітної платні та надзвичайно жорстку демографічну політику. Широкого поширення набуло хабарництво. Поглиблення соціально-економічної кризи призвело до протестів і виступів як окремих осіб, так і цілих колективів, у першу чергу шахтарів¹⁵.

Наприкінці 1980-х рр. відносини Румунії та країн ЄЕС змінюються, втрачаючи свою попередню специфіку та унікальність співпраці соціалістичної та капіталістичних держав. На це вплинули загальні зміни в характері стосунків країн ЄЕС та РЕВ, обумовлені «перебудовою» в СРСР та пом'якшення «холодної війни»: 29 червня 1988 р. ці організації взаємно визнали одна одну. В результаті раніше «самостійні» відносини Румунії з ЄЕС розчинилися в відносинах Співтовариства з країнами РЕВ. В кінці 1988 р. Співтовариство уклало економічну угоду з Угорщиною та розпочало переговори з іншими країнами-членами РЕВ¹⁶.

Початок переговорів країн РЕВ та ЄЕС, а також реалізація «Доктрини Горбачова», яка стосовно союзників – країн ЦСЄ – фактично перетворилася на політику політичного потурання їм¹⁷, зумовили поступову лібералізацію в соціалістичних країнах і сумарно призвели до оксамитових революцій 1989 р. Що ж стосується СРР, то, як підкреслюють науковці та політики¹⁸, загальновідомим є факт відмови СРСР придушити революційні події грудня 1989 р. в Румунії, навіть за наявності згоди США на цей крок.

В ході оксамитової революції 1989 р. країни ЦСЄ стали на шлях ліберально-демократичного розвитку і проголосили своєю головною метою «повернення до Європи». Однак в Румунії не спостерігалось ні лібералізації політичного режиму, ні навіть тенденцій до економічних реформ, покликаних вивести країну з кризи. 24 листопада 1989 р. Н.Чаушеску вшосте був обраний генеральним секретарем ПКП. Н.Чаушеску насторожено ставився до перебудови в СРСР і пов'язаних з нею явищ, оскільки розумів чим вона загрожує його режиму¹⁹. Події «оксамитових революцій» румунський лідер називав реалізацією змови СРСР, США та Заходу²⁰ і почав зондажі з приводу встановлення системи спадкоємної передачі влади²¹.

З огляду на таку ситуацію в Румунії, в березні 1989 р. країни-члени ЄЕС поставили питання про виконання Бухарестом своїх зобов'язань в рамках Наради з безпеки та співробітництва в Європі, а Європейський Парламент, закликав Співтовариство переглянути відносини з СРР. В результаті, незважаючи на рішення про розширення правової бази двосторонніх відносин Румунії та ЄС, прийняте у 1986 р. і завершення трьох раундів переговорів з цього питання, у квітні 1989 р., Співтовариство призупинило переговори та виконання угоди 1980 р. з Румунією²², а в грудні 1989 р. міністри закордонних справ країн-членів ЄЕС публічно засудили режим Чаушеску та урядові репресії проти демонстрантів у м.Тімішоара. Причиною цих кроків з боку ЄЕС, як зазначають науковці, стали не лише чисельні порушення комуністичним режимом прав людини та національних меншин в Румунії, як зазначалося у документах

¹⁵ Болован І. Історія Румунії (2005), М.: Издательство «Весь мир», С. 658-662.

¹⁶ Европейский союз и новые страны-члены: проблемы адаптации (2008), отв. ред. к.г.н. Н.В. Куликова, М.: ИЭ РАН, С. 24-25.

¹⁷ Польшов М.Ф. (2011) «Доктрина Горбачева» и уход СССР из Восточной Европы, Новейшая история России, Modern history of Russia, № 2, С. 110.

¹⁸ Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie, режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/revolutia-traita-stenograma/>; Piiescu I Revoluția din decembrie și detractorii ei (I). 17.02.2009, режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/jurnalul-ion-iliescu-revolutia/>

¹⁹ Польшов М.Ф. (2011) «Доктрина Горбачева» и уход СССР из Восточной Европы, Новейшая история России, Modern history of Russia, № 2, С. 110, 119; Восточная Европа: хроника конца 1989 года (1990), Аргументы и факты, № 1, С. 4-5.

²⁰ Островский А.В. (2011) Глупость или измена? Расследование гибели СССР, М.: Крымский мост-9 Д, Форум, 2011, С. 426.

²¹ Болован І. Історія Румунії (2005), М.: Издательство «Весь мир», С. 666-668.

²² Relatiile Romaniei cu Uniunea Europeana: Rodica Zaharia, ScriTube., режим доступу: http://www.scribute.com/economie/comert/INTEGRAREA-ROMANIEI-IN-UNIUNEA1120112114.php#_ftnref2.

Співтовариства, а й, головним чином, її економічна переорієнтація на СРСР та консервативна політика, покликана зміцнити режим Чаушеску²³.

Практичний розрив відносин ЄЕС та СРР не лише погіршив імідж Румунії, а й сприяв поглибленню кризових явищ у соціально-економічній та гуманітарній сферах країни кінця 1980-х – початку 1990-х рр., що надовго затримало процес її просування до Європейських структур у 1990-х рр., став однією з причин кривавого падіння режиму Чаушеску 15-22 грудня 1989 р.

Каталізатором вибуху античаушеських настроїв у румунському суспільстві стало протистояння угорців та румунів²⁴, що призвело до масових антикомуністичних виступів у м. Тімішоара 15 грудня 1989 р., які невдовзі поширилися по країні. 22 грудня Н.Чаушеску втік із столиці, але його було заарештовано. Після швидкого суду 25 грудня 1989 р. подружжя Чаушеску було засуджено до розстрілу і негайно страчено²⁵. На думку деяких науковців повалення Н.Чаушеску відбулося за «сприяння» радянської сторони²⁶, або і за безпосередньої спільної участі секурітате, радянських та західних спецслужб в результаті змови СРСР та США²⁷.

Після втечі Н.Чаушеску з Бухареста і захоплення будівлі ЦК РКП влада в державі перейшла до Фронту національного порятунку (ФНП). Його очолив опальний політичний діяч Іон Ілієску, виключений з ЦК РКП у 1984 р. через ідеологічні розходження з Н.Чаушеску²⁸.

Саме І. Ілієску, якого вважали можливим наступником комуністичного лідера ще на початку 1989 р., став одним з головних ініціаторів інтеграції Румунії до ЄС: елементи його концепції «відкритості Румунії зовнішньому світові» була проголошена ще у «Зверненні до країни Ради Фронту національного порятунку» від 22 грудня 1989 р. Програма ФНП декларувала відмову від однопартійної системи, проведення вільних парламентських і президентських виборів, реорганізацію національної економіки. За словами І.Ілієску, з огляду на необхідність виведення країни з міжнародної ізоляції та проведення політики дружби й співробітництва в дусі «єдиної Європи» на двосторонньому і багатосторонньому рівнях²⁹, у пунктах «Звернення» ФНП зазначалося: «9. Уся зовнішня політика країни повинна служити сприянню добросусідства, дружби і миру в усьому світі, інтеграції у процесі створення однієї об'єднаної (єдиної) Європи, спільного дому для всіх народів континенту. Ми поважаємо міжнародні зобов'язання Румунії і, в першу чергу, ті що стосуються Варшавського договору. 10. Просування внутрішньої та зовнішньої політики підпорядковується потребам та інтересам країни, що розвивається [і] буття людей, поваги усіх прав і свобод людини, у тому числі права на вільне пересування...»³⁰.

²³ Asocierea Romaniei la comunitatile economice Europene, Ministerul economie, comertului si mediului de afaceri. Comert Exterior, режим доступу: http://www.dce.gov.ro/Materiale%20site/Acordul_european_01%5B1%5D.03.06.html.

Schifirneț C. (2011) The Europeanization of the Romanian Society and the Tendentia Modernity, Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology, Volume 2, Number 1, P. 215.

Roper S.D. (2000) Romania: The Unfinished Revolution, Amsterdam, Hardwood Academic Publishers, P.109.

²⁴ Власть – общество – реформы: Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века (2006), отв. ред. Э.Г. Задорожнюк, Ин-т славяноведения РАН, М.: Наука, с. 259.

²⁵ Суд над Николае и Еленой Чаушеску (1989), Аргументы и факты, № 52. – С. 6-7; Восточная Европа: хроника конца 1989 года (1990) Аргументы и факты, № 1, С. 4-5.

²⁶ Польшов М.Ф. (2011) «Доктрина Горбачева» и уход СССР из Восточной Европы, Новейшая история России, Modern history of Russia, № 2, С. 119; Брутенц К.Н. (2005) Несбывшееся. Неравнодушные заметки о перестройке, М.: Международные отношения, С. 479.

²⁷ Островский А.В. (2011) Глупость или измена? Расследование гибели СССР, М.: Крымский мост-9 Д, Форум, 2011, С. 424-427.

²⁸ Рудич Ф. (2007) Політичні лідери і стратегії реформ у країнах Центральної і Східної Європи, Політичний менеджмент, С. 25-46. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n%20=69&c=1589>.

²⁹ Piescu I. Cuvant la sesiunea anuală de comunicări științifice a «Institutului revoluției Române din decembrie 1989». 19 decembrie 2008. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/cuvant-introductiv-decembrie-2008/>.

³⁰ Comunicat catre tara al CFSN – 22 dec.1989, Publicat in Monitorul Oficial, Partea I nr. 1 din 22/12/1989, Ion Piescu. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/comunicat-catre-tara-al-cfsn-22-dec1989/>.

У такий спосіб Румунія, як і інші країни ЦСЄ, визначаючи стратегію національного розвитку, його політичних, економічних і соціальних цілей, обрала одним з основних орієнтирів інтеграцію до ЄЕС. Основними чинниками, які обумовили європейський вибір Румунії стали наступні фактори: історичний (відродження європейської тотожності), політичний (забезпечення гарантій незворотності позитивних зрушень та реформ, зміцнення миру, безпеки і стабільності, розбудови стабільного громадянського суспільства та консолідованої демократії), економічний (формування нових ринкових засад та конкурентної економіки в умовах європейської інтеграції та розгортання процесу глобалізації), соціокультурний (відродження європейської ідентичності). Членство в ЄЕС означало порятунк від маргіналізації, ізоляції, а також одержання доступу до ринків та ресурсів ЄЕС³¹. Саме у цьому контексті, а також у зв'язку з переорієнтацією Румунії на «демократичні цінності», відбувалося відновлення дипломатичних відносин Румунії та ЄЕС у 1990 р.³². 7 січня Румунія офіційно заявила про свою готовність співпрацювати з ЄЕС, і цим приєдналася до декларацій інших посткомуністичних країн про намір розпочати масштабний геополітичний проект «повернення до Європи»³³.

Важливо підкреслити, що якісно нове становлення відносин між Румунією та ЄЕС відбулося на фоні завершення «холодної війни» та розпаду біполярної системи міжнародних відносин кінця 1980-х – початку 1990-х рр. З одного боку ці процеси зумовили кардинальні геополітичні зміни в регіоні ЦСЄ та безпосередньо реалізувалися в них. З іншого боку «Оксамитові революції» у країнах ЦСЄ, та в Румунії зокрема, співпали з періодом інтенсивних пошуків шляхів подальшого поглиблення інтеграційних процесів в Європі. Формально започаткований в 1986 р. прийняттям Єдиного Європейського Акту (ЄЄА), цей процес передбачав завершення формування до кінця 1992 р. Єдиного європейського ринку товарів, послуг, капіталів, робочої сили та трансформацію усієї сукупності відносин країн ЄЕС у Європейський Союз, заснований на базі Співтовариств і системи Європейського політичного співробітництва³⁴. У 1989 р. було прийняте рішення про розширення ЄЕС і Австрія та Фінляндія подали заяви на вступ, у квітні 1990 р. на саміті в Дубліні ЄР було прийняте рішення про проведення у Римі міждержавних конференцій для розгляду питань про політичний союз та про економічний і валютний союз³⁵, які завершилися підписанням в Маастрихті угоди про Європейський Союз.

Саме на фоні цих важливих внутрішніх зрушень в розвитку Співтовариств революційні зміни в країнах ЦСЄ, несподівані для багатьох політиків в Західній Європі, продемонстрували ЄЕС потребу термінових пошуків можливостей співробітництва з країнами регіону та якісно нових форм його інтенсифікації. Оскільки ст. 8 ЄЄА, яка замінила абз. 1 ст. 237 Договору про ЄЕС, проголосила, що «будь-яка європейська держава може звернутися з проханням про прийняття в члени Співтовариства»³⁶, «європейські» декларації країн ЦСЄ, у тому числі й Румунії, розглядалися прихильниками європейської інтеграції як фактор, який може відвернути увагу від поглиблення інтеграційних реформ в ЄЕС.

³¹ Максименко І. (2003) Особливості формування стратегії «східного» розширення ЄС, Аналітичний щоквартальник, Випуск 3, Співпраця ЄС та України, С. 27-34.

³² Asocierea Romaniei la comunitatile economice Europene, Ministerul economie, comertului si mediului de afaceri. Comert Exterior. Режим доступу: http://www.dce.gov.ro/Materiale%20site/Acordul_european_01%5B1%5D.03.06.html.

³³ Ковальова О. (2003) Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу, Аналітичний щоквартальник, Випуск 1. Розширення ЄС, С. 20-38.

³⁴ Єдиний європейський акт, Довідник з Європейської інтеграції, Міжнародний фонд «Відродження», Фонд Євразія, Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. Режим доступу: http://eu-directory.ru/index.php?act=show&doc_id=5&id=74.

³⁵ Копійка В.В. (2005) Європейський Союз: Досвід розширення і Україна, К.: Юридична думка, С. 113.; Казімір Р. (2003) Історія Європейської Інтеграції. Від декларації Шумана до розширення на Схід, Перемишль.: Парламент Молоді. Режим доступу: <http://youth.crimeastar.net/europe/html/history/index.html>.

³⁶ Єдиний європейський акт, Довідник з Європейської інтеграції, Міжнародний фонд «Відродження», Фонд Євразія, Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. Режим доступу: http://eu-directory.ru/index.php?act=show&doc_id=5&id=74.

В ході дослідження та обговорення перспектив географічного розширення кордонів ЄС на Схід представники країн членів і посадові особи Співтовариств схвалили ідею розширення ЄС, здебільшого наполягаючи при цьому на необхідності попереднього поглиблення внутрішніх інтеграційних процесів в ЄС. Однак саміти Європейської Ради у Родосі в грудні 1988 р. та в Мадриді у червні 1989 р. пропонували зміцнювати відносини з країнами ЦСЄ на основі угоди підписаної з РЕВ³⁷.

Та невдовзі бажання ЄС упередити дестабілізацію ситуації в ЦСЄ та підтримати демократичні реформи в країнах регіону призвело до змін у позиції Співтовариства, і в липні 1989 р. на саміті Великої Сімки в Парижі було вирішено всіляко сприяти реформам у країнах соцтабору³⁸. 18 грудня 1989 р. Рада ЄС прийняла регламент річної економічної допомоги Угорщині та Польщі як найбільш передовим (перш за все політично) країнам ЦСЄ. Згодом ця допомога стала постійною програмою і поширилася на інші держави ЦСЄ під назвою PHARE. Вона передбачала надання прямих грантів, покликаних сприяти економічним реформам, реструктуризації та модернізації країн з перехідною економікою, особливо в сфері сільського господарства, промисловості, інвестицій, енергетики, підготовки кадрів, охорони навколишнього середовища, торгівлі та послуг, а також розвитку приватного сектору економіки³⁹. Також ЄС надало у січні 1990 р. Польщі та Угорщині пільговий режим в рамках загальної системи преференцій (невдовзі він був наданий і іншим країнам ЦСЄ).

4 липня 1990 р. на міністерському засіданні група 24-х країн членів Організації економічного співробітництва та розвитку та Співтовариства вирішили, що стабілізація ситуації в ЦСЄ виправдовує розширення економічної допомоги для реструктуризації в країнах регіону. Дане рішення реалізувалося у включенні 17 вересня 1990 р. до програми PHARE Болгарії, Чехословаччини, НДР, Румунії та Югославії. До кінця 1990 р. країни ЦСЄ отримали на підтримку реформ 500 млн. еку⁴⁰.

Після запуску програми PHARE держави ЄС перейшли до створення фінансових інституцій, покликаних сприяти макроекономічній стабілізації в країнах ЦСЄ. І у травні 1990 р. було створено Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), який мав акумулювати засоби для сприяння інвестиційному процесу в ринковому реформуванні економіки країн ЦСЄ⁴¹. Статутний капітал ЄБРР складав 10 млрд. еку, з яких 51 % внесли держави-члени ЄС, Комісія і Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), а 13,45 % – країни ЦСЄ – отримувачі позик⁴². Частина фінансових та економічних програм для країн ЦСЄ здійснювалася також через ЄІБ⁴³.

У такий спосіб до 1990 р. держави-члени ЄС мобілізувалися для того, щоб використати шанс об'єднання Європи, на принципах які панували і її західній частині. Зміна політики ЄС і

³⁷ Максименко І. (2003) Особливості формування стратегії «східного» розширення ЄС, Аналітичний щоквартальник, Випуск 3, Співпраця ЄС та України, С. 27-34; Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. (2001) Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів, К.: Видавничий Дім «Ін Юре», С. 338-340.

³⁸ Юрійчук Ю. (1998) Політика Європейського Союзу щодо країн Центральної Європи, Європа: ідеї та процеси: Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 165.

³⁹ Council regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic, EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1989&nu_doc=3906.

⁴⁰ Council regulation (EEC) No 2698/90 of 17 September 1990 amending Regulation (EEC) No 3906/89 in order to extend economic aid to other countries of Central and Eastern Europe // EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1990&nu_doc=2698.

⁴¹ Юрійчук Ю. (1998) Політика Європейського Союзу щодо країн Центральної Європи, Європа: ідеї та процеси: Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С.166.

⁴² Европейский союз и новые страны-члены: проблемы адаптации (2008), отв. ред. к.г.н. Н.В. Куликова, М.: ИЭ РАН, С. 27.

⁴³ Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. (2001) Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів, К.: Видавничий Дім «Ін Юре», С. 341.

розбудова контактів з країнами ЦСЄ ґрунтувалися на визнанні того факту, що швидкий економічний розвиток країн ЦСЄ і поширення в загальноєвропейському масштабі демократії та ринкової економіки відповідає інтересам Співтовариств і сприяє його економічній могутності, миру, безпеці та стабільності в Європі⁴⁴. Основними зовнішніми запоруками вирішення завдань поглиблення європейських інтеграційних процесів ЄС вважав забезпечення миру та стабільності у своєму безпосередньому оточенні, а також зведення до мінімуму ризиків економічної, політичної та соціальної дестабілізації, які могли перекинутися й на інтегровану Західну Європу⁴⁵.

Таким чином усі заходи, що здійснювалися державами ЄЕС стосовно країн ЦСЄ, були політично зумовлені й відповідали інтересам Співтовариства. Нові види допомоги і співпраці впроваджувалися лише стосовно тих держав, які мали надійні, за оцінками ЄЕС, програми проведення ринкових реформ і демонстрували політичну волю для подолання можливого спротиву їх реалізації.

Революція в Румунії, яка відбулася пізніше за «оксамитові революції» в інших державах ЦСЄ, а також декларації про вибір Румунією європейського шляху розвитку відразу привернули до неї увагу країн ЄС, які на той момент саме розробляли політику та систему заходів стосовно країн ЦСЄ, а також впроваджували їх елементи в життя. Свідченням цього стало надання Співтовариством Румунії взимку 1989-1990 р. гуманітарної допомоги у вигляді продовольства та медикаментів із засобів програми PHARE⁴⁶.

Однак невдовзі відносини між Румунією й Заходом зазнали значних перетворень: від хвилі симпатії після кровопролитної революції і включення її до числа країн-отримувачів допомоги у межах програми PHARE до настороженості та зростання недовіри до Румунії з боку ЄЕС після кривавого румуно-угорського етнічного конфлікту у м. Тиргу-Муреш у березні 1990 р. й походу шахтарів на Бухарест у червні 1990 р., а також через вкрай неоднозначні зовнішньополітичні кроки румунського керівництва.

Події в Тиргу-Муреші показали румунському урядові, що секретна служба, що взяла б на себе частину завдань колишньої Секурітате, необхідна⁴⁷, і його негайним політичним та інституційним наслідком стало утворення Румунської Служби Інформації, тобто відтворення скомпрометованої Секурітате під новою назвою, після того як протягом трьох місяців вона перебувала в підпорядкуванні армії з невизначеним статусом⁴⁸. З іншого боку наявність гострого етнічного конфлікту на території Румунії продемонструвала міжнародній спільноті не лише факт напруженості міжетнічних відносин у країні та перетворення її в зону нестабільності, а й звернення румунського керівництва до старих методів їх врегулювання. З огляду на відсутність у Румунії поступу в напрямку прийняття закону про люстрацію, ФНП почали сприймати як неокомуністичну організацію, тим більше що значна кількість його членів прийшла з старої комуністичної номенклатури. В результаті посилювався тиск Заходу щодо активізації політичних і економічних реформ у Румунії⁴⁹.

Вплинули на ставлення Співтовариств до Румунії і партійна реформа та результати перших парламентських і президентських виборів. На підставі Указу про політичні партії від 31 грудня 1989 р. в Румунії розпочалося формування багатопартійної системи⁵⁰. На початку 1990 р. в Румунії було заборонено діяльність компартії, а її майно конфісковано, однак колишні комуністи увійшли до складу нових партій, у тому числі й ФНП. До травня місяця було

⁴⁴ Ковальова О. (2003) Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу, Аналітичний щоквартальник, Випуск 1. Розширення ЄС, С. 20-38.

⁴⁵ Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. (2001) Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів, К.: Видавничий Дім «Ін Юре», С. 323.

⁴⁶ Європейський союз і нові країни-члени: проблеми адаптації (2008), отв. ред. к.г.н. Н. В. Куликова, М.: ИЭ РАН, С. 26.

⁴⁷ От вражды на этнической почве к мирному сосуществованию. 29.03.2010, Radio Romania International. Інтеррадио Румыния. Режим доступу: <http://www.rrl.ro/arh-art.shtml?lang=9&sec=223&art=31092>.

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Roper S.D. (2000) Romania: The Unfinished Revolution, Amsterdam, Hardwood Academic Publishers, P.110

⁵⁰ Iiescu I. Alocutiune la dezbateri «1991 – Constituția României». Режим доступу: <http://ioniliescu.word-press.com/alocutiune-la-dezbateri-%E2%80%9D1991-%E2%80%93-constitutia-romanei%E2%80%9D/>.

zareestrovano 76 partii, a u veresni toho z roku ix nalichuvolosja vze 105⁵¹. Za danimi I. Iliescu u sichni z'javilosja 30 partii, do bereznja ix chislo zroslo do 90, a do kintca 1990 r. – do 200⁵².

Результати травневих парламентських виборів засвідчили переконливу перемогу ФНП, який невдовзі трансформувався в Партію соціальної демократії (ПСД). 20 травня 1990 р. І. Ілієску, попри своє комуністичне минуле, був обраний президентом Румунії. Однак за законом про вибори перший президентський мандат І. Ілієску був дійсним усього два роки, і його переобрання на пост президента країни відбулося 11 жовтня 1992 р. Та в 1990 р. радикальна антикомуністична опозиція не визнавала результатів виборів, і уряд організував похід шахтарів на Бухарест, який супроводжувався побиттям протестуючих проти результатів виборів демонстрантів і погромами офісів опозиційних партій та газет, що призвело до заборони урядом продовження протестів. Ці події поглибили сумніви і побоювання Заходу, пов'язані з демократичним маршрутом Румунії⁵³. Міжнародна преса констатувала, що в рядах нової влади в Бухаресті значаться багато осіб, які займали високі посади й під час старого режиму, а новообраний президент Румунії І. Ілієску перебував під підозрою у тому, що він скористався підтримкою СРСР в усуненні від влади Н. Чаушеску, а в обмін зайняв більш гнучку позицію стосовно Москви⁵⁴.

В таких умовах румунські політичні партії, замість того щоб коагулюватися навколо чітко визначених ідей та доктрин об'єднувалися «навколо декількох видатних особистостей» і непропорційно сконцентрували свою увагу на внутрішніх чварах та боротьбі за владу, що інгібувало «мету європейської і євроатлантичної інтеграції відразу після революції» [Цит. за ⁵⁵]. Іншими словами, як зазначали румунські науковці, румунське постгрудневе керівництво й дипломатія не змогли (не захотіли) усвідомити глибину змін і не змогли точно й чітко визначити інтереси, які стали основою для фундаментальних перетворень європейського регіону наприкінці 1980-х – на початку 1990-х рр.⁵⁶ В результаті у 1990 р. зовнішня політика Бухареста розвивалася в основному у двох напрямках: на рівні дій Румунія продовжувала підтримувати привілейовані відносини з Москвою, у той час як на рівні декларацій Бухарест бажав зближення із Заходом⁵⁷. Це призвело до різкої втрати ефективності румунської дипломатії на початку 1990-х рр. та довіри до неї.

Першим симптомом, який давав підстави сумніватися у проєвропейській орієнтації румунського керівництва стали положення першого ж документу нової влади – пункту 9 програми ФНП, який декларував повагу зобов'язань Румунії «в першу чергу, тих що стосуються Варшавського договору»⁵⁸. Ці слова були сприйняті як визначений пріоритет тогочасного румунського керівництва⁵⁹. Пізніше, ніби виправдовуючись з цього приводу, І. Ілієску писав: «Важливо вести політику відкритості послідовно, а головне – не на шкоду

⁵¹ Газін В.П., Копилов С.А. (2004) Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002 роки), навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл., К: Либідь, С. 325.

⁵² Iiiescu I. Alocutiune la dezbaterea «1991 – Constituția României». Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/alocutiune-la-dezbaterea-%E2%80%9D1991-%E2%80%93constitutia-romaniei%E2%80%9D/>

⁵³ Roper S.D. (2000) Romania: The Unfinished Revolution, Amsterdam, Hardwood Academic Publishers, P. 110.

⁵⁴ Лошаков А.А. (2008) Основные принципы внешней политики президента Румынии И. Илиеску (1990-1996 гг.), Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет им. Н.И. Лобачевского, № 5, С. 236.

⁵⁵ Roper S.D. (2000) Romania: The Unfinished Revolution, Amsterdam, Hardwood Academic Publishers, P.109

⁵⁶ Пурич Ш. (1998) Румыния и современные интеграционные процессы, Европа: идеи та процеси, Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 137.

⁵⁷ Григоришин С. (1998) Формирование внешнеполитического курса посткоммунистической Румынии, Европа: идеи та процеси: Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 153-154.

⁵⁸ Comunicat catre tara al CFSN – 22 dec.1989, Publicat in Monitorul Oficial, Partea I nr. 1 din 22/12/1989, Ion Iiiescu. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/comunicat-catre-tara-al-cfsn-22-dec1989/>

⁵⁹ Wagner P.F. (2002) EU, NATO and the Transformation in Romania: Beyond “Sultanism”, EU, NATO and the Relationship between Transformation and External Behavior in Post-Socialist Eastern Europe: The Cases of the Slovak Republic, Bulgaria, Romania, and Ukraine, Editor Reimund Seidelmann, Baden-Baden, Nomos, P. 275.

національним інтересам... У числі перших наша країна приступилася до реалізації проекту об'єднання з Європою...»⁶⁰.

Наступним важливим симптомом стала реакція Румунії на прийняту в липні 1990 р. Лондонську Декларацію НАТО, у якій країни-члени Альянсу заявили про необхідність реформування НАТО, а також його співробітництва із державами ЦСЄ. Незабаром після опублікування цієї Декларації, уряди Чехословаччини Польщі й Угорщини поспішили заявити, що подальше існування Варшавського Договору не має сенсу. Румунське ж керівництво, яке в числі перших заявило про бажання вступити до НАТО⁶¹, зайняло вичікувальну позицію й, зрештою, стало на бік ССРСР, який у 1990 р. бажав реформування ОВД, а не її розпуску⁶². Також Румунія, незважаючи на чисельні контактів з НАТО (перші відвідини міністром закордонних справ Румунії Штаб-квартири НАТО відбулося 11 травня 1990 р., 24 липня того року прем'єр-міністр Румунії запросив Генерального секретаря Альянсу до Бухареста)⁶³ останньою з країн ЦСЄ встановила дипломатичні відносини з Північноатлантичним Альянсом – 12 жовтня 1990 р., коли було засновано Постійне Представництво Румунії при НАТО⁶⁴.

Незважаючи на двоїсту політику Бухареста, за пропозицією Комісії ЄЕС і згідно до Регламенту Ради ЄЕС від 17 вересня 1990 р. на Румунію було поширено чинність програми PHARE⁶⁵.

Після цього, 22 жовтня 1990 р. Румунія підписала з Співтовариствами Угоду про торгівлю та комерційно-економічне співробітництво, яка повторно встановила дипломатичні відносини Румунії та ЄЕС⁶⁶.

Дана угода була складена за зразком інших угод ЄЕС і держав ЦСЄ і передбачала взаємне застосування режиму найбільшого сприяння згідно з положеннями ГАТТ, скасування протягом чотирьох років кількісних обмежень в торгівлі, в першу чергу, щодо експорту сільськогосподарської, сталеливарної продукції та виробів текстильної промисловості, а також

⁶⁰ Илиеску И. (2002) Румыния – возрождение надежды, пер. с рум., М.: Логос, С. 136.

⁶¹ Язькова А. Румыния на рубеже веков: трудный выход из прошлого (2012) Российский Совет по международным делам, 26 января 2012, Режим доступа: http://russiancouncil.ru/?id_4=82.

⁶² Пурич Ш. (1998) Румыния и современные интеграционные процессы, Европа: идеи та процеси, Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 138.

⁶³ Рендюк Т. (2010) Євроатлантичний вектор зовнішньої політики Румунії, Політологічні та соціологічні студії, Збірник наукових праць, Т. IX, Чернівці, Букрек, С. 309.

⁶⁴ Wagner P. F. (2002) EU, NATO and the Transformation in Romania: Beyond “Sultanism”, EU, NATO and the Relationship between Transformation and External Behavior in Post-Socialist Eastern Europe: The Cases of the Slovak Republic, Bulgaria, Romania, and Ukraine, Editor Reimund Seidelmann, Baden-Baden, Nomos, P. 257.

⁶⁵ Council regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic, EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступа: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1989&nu_doc=3906.

⁶⁶ Asocierea Romaniei la comunitatile economice Europene, Ministerul economie, comertului si mediului de afaceri. Comert Exterior. Режим доступа: http://www.dce.gov.ro/Materiale%20site/Acordul_european_01%5B1%5D.03.06.html; Teodorescu D., Andrei T., Roșca I. Gh., Profiroiu M. Turtureanu M. Local governance and corruption of a country in the process of joining the European Union (2007), Romanian Journal of Economic Forecasting, № 4, P. 49-50.

прийняття Румунією антидемпінгового законодавства⁶⁷. Угода мала на меті також сприяння політичним та економічним реформам всередині Румунії⁶⁸.

Важливе значення угоди полягало не лише в лібералізації торгового режиму між ЄЕС та Румунією, але й у можливості обговорення шляхів розвитку їх взаємного співробітництва та утворення у зв'язку з цим двосторонніх «спільних комітетів». Парламент Румунії ратифікував її 4 березня 1991 р.⁶⁹.

Висновки. У 1980 р. Румунія стала єдиною країною-членом РЕВ яка здійснила де-факто і де-юре визнання ЄЕС і встановила з ним регулярні дипломатичні відносини, адже підписала дві угоди – про торгівлю усією промисловою продукцією та про створення спільної торговельно-економічної комісії.

Становлення та поглиблення стосунків з ЄЕС вплинули на Румунію неоднозначно, проте, загалом до початку 1980-х рр. вони сприяли її економічному піднесенню і уможливили проведення політики інтенсивної індустріалізації СРР, яка сприяла зростанню обсягів виробництва промислової продукції та експорту. Зменшення прибутків та загроза зриву планів індустріалізації змусили Румунію переорієнтуватися на експорт до країн РЕВ і взяти кредити на Заході, що призвело до зростання її державного боргу.

Взаємне визнання ЄЕС і РЕВ у 1988 р., оксамитові революції 1989 р. у країнах ЦСЄ та проголошення ними курсу на „повернення до Європи” нівелювали унікальність співпраці СРР та ЄЕС і змінили ставлення Співтовариства до Румунії. Економічна переорієнтація Румунії на СРСР та консервативна політика Н.Чаушеску, чисельні порушення комуністичним режимом прав людини та національних меншин в Румунії призвели до того, що у квітні 1989 р. Співтовариство призупинило переговори та виконання угоди 1980 р. з Румунією. Практичний розрив відносин ЄЕС та СРР обумовив поглиблення кризових явищ в Румунії, що стало однією з причин падіння режиму Н.Чаушеску 15-22 грудня 1989 р.

Після подій 1989 р. європейський вибір Румунії обумовлювали історичні, політичні, економічні та соціокультурні фактори, і саме у цьому контексті, а також, у зв'язку з орієнтацією Румунії на демократичні цінності, відбувалося відновлення дипломатичних відносин Румунії та ЄЕС у 1990 р. Новий уряд Румунії – Фронт національного порятунку, очолений І.Ілієску, у своїй програмі декларував ліберальні реформи, а також визнавав необхідність „інтеграції у процесі створення однієї об'єднаної Європи”. У такий спосіб, Румунія, визначаючи стратегію національного розвитку, обрала одним з основних орієнтирів інтеграцію до ЄЕС і 7 січня 1990 р. офіційно заявила про готовність співпрацювати з Співтовариством.

Список джерел

1. Acordul din 1990 dintre Romania, pe de o parte, si Comunitatea Economica Europeana si Comunitatea Europeana pentru Energie Atomica, pe de alta parte, privind comertul si cooperarea comerciala si economica // Monitorul Oficial 51 din 15 martie 1991 (M. Of. 51/1991). Режим доступу: [http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-\(M.-Of.-51-1991-11103\).htm](http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-(M.-Of.-51-1991-11103).htm).

⁶⁷ Acordul din 1990 dintre Romania, pe de o parte, si Comunitatea Economica Europeana si Comunitatea Europeana pentru Energie Atomica, pe de alta parte, privind comertul si cooperarea comerciala si economica // Monitorul Oficial 51 din 15 martie 1991 (M. Of. 51/1991). Режим доступу: [http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-\(M.-Of.-51-1991-11103\).htm](http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-(M.-Of.-51-1991-11103).htm).

Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. (2001) Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів, К.: Видавничий Дім «Ін Юре», С. 342.

⁶⁸ Юрійчук Ю. (1998) Політика Європейського Союзу щодо країн Центральної Європи, Європа: ідеї та процеси: Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С.164-165.

⁶⁹ Legea 23/1991, Parlamentul Romanei pentru ratificarea Acordului dintre Romania, pe de o parte, si Comunitatea Economica Europeana si Comunitatea Europeana pentru Energie Atomica, pe de alta parte, privind comertul si cooperarea comerciala si economica, Monitorul Oficial 51 din 15 martie 1991 (M. Of. 51/1991). Режим доступу: [http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-\(M.-Of.-51-1991-11103\).htm](http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-(M.-Of.-51-1991-11103).htm).

2. Asocierea Romaniei la comunitatile economice Europene, Ministerul economie, comerțului și mediului de afaceri. Comerț Exterior. Режим доступу: http://www.dce.gov.ro/Materiale%20site/Acordul_european_01%5B1%5D.03.06.html.
3. Comunicat către țara al CFSN – 22 dec.1989, Publicat în Monitorul Oficial, Partea I nr. 1 din 22/12/1989, Ion Iliescu. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/comunicat-catre-tara-al-cfsn-22-dec1989/>
4. Council regulation (EEC) No 2698/90 of 17 September 1990 amending Regulation (EEC) No 3906/89 in order to extend economic aid to other countries of Central and Eastern Europe, EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1990&nu_doc=2698.
5. Council regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic, EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1989&nu_doc=3906.
6. Iliescu I. Cuvant introductiv, Sesiunea științifică anuală a Institutului revoluției române «Revoluția din decembrie 1989 și deschiderea României spre Uniunea Europeană». Palatul Parlamentului – 21 Decembrie 2007. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/revolutia-sesiune-stiintifica/>.
7. Iliescu I. Cuvant la sesiunea anuală de comunicări științifice a «Institutului revoluției Române din decembrie 1989». 19 decembrie 2008. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/cuvant-introductiv-decembrie-2008/>.
8. Iliescu I. *Accentuarea crizei de regim din țările socialiste europene (1980-1990), Expunerea domnului Ion Iliescu, fostul Președinte al României, în deschiderea Colocviului Științific Internațional. Pitești, 15-18 octombrie 2008.* Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/expunere-colocviu-pitesti-16-oct/>.
9. Iliescu I. Alocuțiune la dezbaterile «1991 – Constituția României». Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/alocutiune-la-dezbaterile-%E2%80%9D1991-%E2%80%93-constitutia-romanei%E2%80%9D/>.
10. Iliescu I. *Revoluția din decembrie și detractorii ei (I)*. 17.02.2009. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/jurnalul-ion-iliescu-revolutia/>
11. Legea 23/1991, Parlamentul României pentru ratificarea Acordului dintre România, pe de o parte, și Comunitatea Economică Europeană și Comunitatea Europeană pentru Energie Atomică, pe de altă parte, privind comerțul și cooperarea comercială și economică, Monitorul Oficial 51 din 15 martie 1991 (M. Of. 51/1991). Режим доступу: [http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-\(M.-Of.-51-1991-11103\).htm](http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-(M.-Of.-51-1991-11103).htm).
12. Relațiile României cu Uniunea Europeană, Profesor Indrumator: Rodica Zaharia, ScriTube, Режим доступу: http://www.scribube.com/economie/comert/INTEGRAREA-ROMANIEI-IN-UNIUNEA-EUROPEANA-1120112114.php#_ftnref2.
13. Roper S. D. (2000) *Romania: The Unfinished Revolution*, Amsterdam, Hardwood Academic Publishers, P.192.
14. Schifirneț C. (2011) *The Europeanization of the Romanian Society and the Tendential Modernity*, Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology, Volume 2, Number 1, P. 211-227.
15. Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. – Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/revolutia-traita-stenograma/>
16. Teodorescu D., Andrei T., Roșca I. Gh., Profiroiu M. Turtureanu M. *Local governance and corruption of a country in the process of joining the European Union (2007)*, Romanian Journal of Economic Forecasting, № 4, P. 49-60.
17. Wagner P.F. (2002) *EU, NATO and the Transformation in Romania: Beyond "Sultanism"*, EU, NATO and the Relationship between Transformation and External Behavior in Post-Socialist Eastern Europe: The Cases of the Slovak Republic, Bulgaria, Romania, and Ukraine, Editor Reimund Seidelmann, Baden-Baden, Nomos, P. 219-291.

18. Болован И. История Румынии (2005), М.: Издательство «Весь мир», 680 с.
19. Брутенц К.Н. (2005) Несбывшееся. Неравнодушные заметки о перестройке, М.: Международные отношения, 656 с.
20. Власть – общество – реформы: Центральная и Юго-Восточная Европа. Вторая половина XX века (2006), отв. ред. Э.Г. Задорожнюк, Ин-т славяноведения РАН, М.: Наука, 442 с.
21. Восточная Европа: хроника конца 1989 года (1990), Аргументы и факты, № 1, С. 4-5.
22. Газін В.П., Копилов С.А. (2004) Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2002 роки), навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл., К: Либідь, 624 с.
23. Григоришин С. (1998) Формирование внешнеполитического курса посткоммунистической Румынии, Європа: ідеї та процеси: Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 153-161.
24. Европейский союз и новые страны–члены: проблемы адаптации (2008), отв. ред. к.г.н. Н.В. Куликова, М.: ИЭ РАН, 414 с.
25. Єдиний європейський акт, Довідник з Європейської інтеграції, Міжнародний фонд «Відродження», Фонд Євразія, Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. Режим доступу: http://eu-directory.ru/index.php?act=show&doc_id=5&id=74.
26. Илиеску И. (2002) Румыния – возрождение надежды, пер. с рум., М.: Логос, 208 с.
27. Казімір Р. (2003) Історія Європейської Інтеграції. Від декларації Шумана до розширення на Схід, Перемишль.: Парламент Молоді. Режим доступу: <http://youth.crimeastar.net/europe/html/history/index.html>.
28. Ковальова О. (2003) Інтеграційні стратегії країн Центральної і Східної Європи на сучасному етапі розширення Євросоюзу, Аналітичний щоквартальник, Випуск 1. Розширення ЄС, С. 20-38.
29. Копійка В.В. (2005) Європейський Союз: Досвід розширення і Україна, К.: Юридична думка, 448 с.
30. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. (2001) Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів, К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 448 с.
31. Лошаков А.А. (2008) Основные принципы внешней политики президента Румынии И. Илиеску (1990-1996 гг.), Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского, Нижний Новгород: Нижегородский госуниверситет им. Н.И. Лобачевского, № 5, С. 236-240.
32. Максименко І. (2003) Особливості формування стратегії «східного» розширення ЄС, Аналітичний щоквартальник, Випуск 3, Співпраця ЄС та України, С. 27-34.
33. Орлик И. (2009) Центрально-Восточная Европа: от СЭВ до Евросоюза, Новая и новейшая история, № 2, Режим доступу: <http://perspectivy.info/print.php?ID=59591>.
34. Орлик И.И. (2011) Сближение двух интеграций: СЭВ И ЕС, Вестник научной информации, № 4, Тематический выпуск, СЭВ: Взгляд в XXI веке, М.: Институт экономики РАН, С. 117-128.
35. Орлик И.И. (1979) Политика западных держав в отношении восточноевропейских социалистических государств, М.: Наука, 367 с.
36. Островский А.В. (2011) Глупость или измена? Расследование гибели СССР, М.: Крымский мост-9 Д, Форум, 2011, 864 с.
37. От вражды на этнической почве к мирному сосуществованию. 29.03.2010, Radio Romania International. Интеррадио Румыния. Режим доступу: <http://www.rri.ro/arh-art.shtml?lang=9&sec=223&art=31092>.
38. Польшов М.Ф. (2011) «Доктрина Горбачева» и уход СССР из Восточной Европы, Новейшая история России, Modern history of Russia, № 2, С. 107-121.
39. Пурич Ш. (1998) Румыния и современные интеграционные процессы, Європа: ідеї та процеси, Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 136-153.
40. Рендюк Т. (2010) Євроатлантичний вектор зовнішньої політики Румунії, Політологічні та соціологічні студії, Збірник наукових праць, Т. IX, Чернівці, Букрек, С. 305-318.

41. Рудич Ф. (2007) Політичні лідери і стратегії реформ у країнах Центральної і Східної Європи, Політичний менеджмент, С. 25-46. Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n%20=69&c=1589>.

42. Суд над Николае и Еленой Чаушеску (1989), Аргументы и факты, № 52. – С. 6-7; Восточная Европа: хроника конца 1989 года (1990) Аргументы и факты, № 1, С. 4-5.

43. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века : в трех томах (2000), Ред. А.Д. Некипелов, С.П. Глинкина, Р.С. Гринберг, Том 1: Становление "реального социализма": 1945 – 1965, Ред. И.И. Орлик, М.: Наука; Том 2: От стабилизации к кризису: 1966 – 1989 (2002), Ред. Б.А. Шмелев, М.: Наука, 516 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 1 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 461 с.; Том 3, Трансформации 90-х годов, Ч. 2 (2002) , Ред. С.П. Глинкина, М.: Наука, 464 с.

44. Юрійчук Ю. (1998) Політика Європейського Союзу щодо країн Центральної Європи, Європа: ідеї та процеси: Матеріали наукового симпозиуму, Буковинський політологічний центр, Бюро зі співробітництва в Україні Фонду Ф.Еберта, Чернівці, Прут, С. 162-169.

45. Язькова А. Румунія на рубежі століть: важкий вихід з минулого (2012) Російський Совет по міжнародним делам, 26 января 2012, Режим доступу: http://russiancouncil.ru/?id_4=82.

References

1. Acordul din 1990 dintre Romania, pe de o parte, si Comunitatea Economica Europeana si Comunitatea Europeana pentru Energie Atomica, pe de alta parte, privind comerțul si cooperarea comerciala si economica // Monitorul Oficial 51 din 15 martie 1991 (М. Of. 51/1991). Режим доступу: [http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-\(M.-Of.-51-1991-11103\).htm](http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-(M.-Of.-51-1991-11103).htm).

2. Asocierea Romaniei la comunitatile economice Europene, Ministerul economie, comerțului si mediului de afaceri. Comert Exterior. Режим доступу: http://www.dce.gov.ro/Materiale%20site/Acordul_european_01%5B1%5D.03.06.html.

3. Comunicat catre tara al CFSN – 22 dec.1989, Publicat in Monitorul Oficial, Partea I nr. 1 din 22/12/1989, Ion Iliescu. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/comunicat-catre-tara-al-cfsn-22-dec1989/>

4. Council regulation (EEC) No 2698/90 of 17 September 1990 amending Regulation (EEC) No 3906/89 in order to extend economic aid to other countries of Central and Eastern Europe, EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1990&nu_doc=2698.

5. Council regulation (EEC) No 3906/89 of 18 December 1989 on economic aid to the Republic of Hungary and the Polish People's Republic, EUR-Lex. Access to European Union law. Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!DocNumber&lg=en&type_doc=Regulation&an_doc=1989&nu_doc=3906.

6. Iliescu I. Cuvant introductiv, Sesiunea stiintifica anuala a Institutului revolutiei romane «Revolutia din decembrie 1989 si deschiderea Romaniei spre Uniunea Europeana». Palatul Parlamentului – 21 Decembrie 2007. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/revolutia-sesiune-stiintifica/>.

7. Iliescu I. Cuvant la sesiunea anuală de comunicări științifice a «Institutului revoluției Române din decembrie 1989». 19 decembrie 2008. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/cuvant-introductiv-decembrie-2008/>.

8. Iliescu I. *Accentuarea crizei de regim din țările socialiste europene (1980-1990)*, *Expunerea domnului Ion Iliescu, fostul Președinte al României, în deschiderea Colocviului Științific Internațional. Pitești, 15-18 octombrie 2008*. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/media/expunere-colocviu-pitesti-16-oct/>.

9. Iliescu I. Alocutiune la dezbaterile «1991 – Constituția României». Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/alocutiune-la-dezbaterile-%E2%80%9D1991-%E2%80%9D-constitutia-romaniei%E2%80%9D/>.

10. Iliescu I. *Revoluția din decembrie și detractorii ei (I)*. 17.02.2009. Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/jurnalul-ion-iliescu-revolutia/>

11. Legea 23/1991, Parlamentul Romanei pentru ratificarea Acordului dintre Romania, pe de o parte, si Comunitatea Economica Europeana si Comunitatea Europeana pentru Energie Atomica, pe de alta parte, privind comertul si cooperarea comerciala si economica, Monitorul Oficial 51 din 15 martie 1991 (M. Of. 51/1991). Режим доступу: [http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-\(M.-Of.-51-1991-11103\).htm](http://legestart.ro/Monitorul-Oficial-51-din-15.03.1991-(M.-Of.-51-1991-11103).htm).
12. Relatiile Romaniei cu Uniunea Europeana, Profesor Indrumator: Rodica Zaharia, ScriTube, Режим доступу: http://www.scribube.com/economie/comert/INTEGRAREA-ROMANIEI-IN-UNIUNEA1120112114.php#_ftnref2.
13. Roper S. D. (2000) Romania: The Unfinished Revolution, Amsterdam, Hardwood Academic Publishers, P.192.
14. Schifirneț C. (2011) The Europeanization of the Romanian Society and the Tendential Modernity, Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology, Volume 2, Number 1, P. 211-227.
15. Stenograma convorbirii cu membrii Comisiei senatoriale pentru cercetarea evenimentelor din decembrie 1989. – Режим доступу: <http://ioniliescu.wordpress.com/lucrari-publicate/revolutia-traita-stenograma/>
16. Teodorescu D., Andrei T., Roșca I. Gh., Profiroiu M. Turtureanu M. Local governance and corruption of a country in the process of joining the European Union (2007), Romanian Journal of Economic Forecasting, № 4, P. 49-60.
17. Wagner P.F. (2002) EU, NATO and the Transformation in Romania: Beyond “Sultanism”, EU, NATO and the Relationship between Transformation and External Behavior in Post-Socialist Eastern Europe: The Cases of the Slovak Republic, Bulgaria, Romania, and Ukraine, Editor Reimund Seidelmann, Baden-Baden, Nomos, P. 219-291.
18. Bolovan Y. Ystoryia Rumynyy (2005), M.: Yzdatelstvo «Ves myr», 680 s.
19. Brutents K.N. (2005) Nesbyvsheesia. Neravnodushnye zametky o perestroike, M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 656 s.
20. Vlast – obshchestvo – reformy: Tsentralnaia y Yuho-Vostochnaia Evropa. Vtoraia polovyna XX veka (2006), otv. red. Э.Н. Zadorozhniuk, Yn-t slavianovedeniya RAN, M.: Nauka, 442 s.
21. Vostochnaia Evropa: khronyka kontsa 1989 hoda (1990), Arhumenty y fakty, № 1, S. 4-5.
22. Hazin V.P., Kopylov S.A. (2004) Novitnia istoriia krain Yevropy ta Ameryky (1945 – 2002 roky), navch. posib. dlia stud. ist. spets. vyshch. navch. zakl., K: Lybid, 624 s.
23. Hryhoryshyn S. (1998) Formyrovanye vneshnepolytycheskoho kursa postkommunistycheskoi Rumynyy, Yevropa: idei ta protsesy: Materialy naukovoho sympoziumu, Bukovynskiy politolohichnyi tsentr, Biuro zi spivrobitnytstva v Ukraini Fondu F.Eberta, Chernivtsi, Prut, S. 153-161.
24. Evropeiskiy soiuz y novye strany–chleny: problemy adaptatsyy (2008), otv. red. k.h.n. N.V. Kulykova, M.: YE RAN, 414 s.
25. Iedyniy evropeiskiy akt, Dovidnyk z Yevropeiskoi intehratsii, Mizhnarodnyi fond «Vidrodzhennia», Fond Yevraziia, Tsentri myru, konversii ta zovnishnoi polityky Ukrainy. Rezhym dostupu: http://eu-directory.ru/index.php?act=show&doc_id=5&id=74.
26. Ylyesku Y. (2002) Rumyniia – vozrozhdenye nadezhdy, per. s rum., M.: Lohos, 208 s.
27. Kazimir R. (2003) Istoriia Yevropeiskoi Intehratsii. Vid deklaratsii Shumana do rozshyrennia na Skhid, Peremyshl.: Parlament Molodi. Rezhym dostupu: <http://youth.crimeastar.net/europe/html/history/index.html>.
28. Kovalova O. (2003) Intehratsiini stratehii krain Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy na suchasnomu etapi rozshyrennia Yevrosoiuzu, Analitychnyi shchokvartalnyk, Vypusk 1. Rozshyrennia YeS, S. 20-38.
29. Kopyika V.V. (2005) Yevropeiskiy Soiuz: Dosvid rozshyrennia i Ukraina, K.: Yurydychna dumka, 448 s.
30. Kopyika V.V., Shynkarenko T.I. (2001) Yevropeiskiy Soiuz: zasnovannia i etapy stanovlennia. Navch. posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv, K.: Vydavnychi Dim «In Yure», 448 s.
31. Loshakov A.A. (2008) Osnovnye pryntsypy vneshnei polytyky prezydenta Rumynsii Y. Ylyesku (1990-1996 hh.), Vestnyk Nyzhehorodskoho unyversyteta ym. N.Y. Lobachevskoho, Nyzhnyi Novhorod: Nyzhehorodskiy hosuniversitytet ym. N.Y. Lobachevskoho, № 5, S. 236-240.

32. Maksymenko I. (2003) Osoblyvosti formuvannia stratehii «skhidnoho» rozshyrennia YeS, Analitychnyi shchokvartalnyk, Vypusk 3, Spivpratsia YeS ta Ukrainy, S. 27-34.
33. Orlyk Y. (2009) Tsentralno-Vostochnaia Evropa: ot SEV do Evrosoiuza, Novaia y noveishaia ystoria, № 2, Rezhym dostupu: <http://perspectivy.info/print.php?ID=59591>.
34. Orlyk Y.Y. (2011) Sblyzhenye dvukh yntehratsyi: SEV Y ES, Vestnyk nauchnoi ynformatsyy, № 4, Tematycheskyi vypusk, SEV: Vzghliad v XXI veke, M.: Ynstytut ekonomyky RAN, S. 117-128.
35. Orlyk Y.Y. (1979) Polytyka zapadnykh derzhav v otnoshenyy vostochnoevropskiykh sotsyalistycheskykh hosudarstv, M.: Nauka, 367 s.
36. Ostrovskiy A.V. (2011) Hlupost yly yzmena? Rassledovanye hybely SSSR, M.: Krymskiy most-9 D, Forum, 2011, 864 s.
37. Ot vrazhdy na etnycheskoi pochve k myrnomu sosushchestvovaniyu. 29.03.2010, Radio Romania International. Ynterradyo Rumyniia. Rezhym dostupu: <http://www.rrl.ro/arh-art.shtml?lang=9&sec=223&art=31092>.
38. Polynov M.F. (2011) «Doktryna Horbacheva» y ukhod SSSR yz Vostochnoi Evropy, Noveishaia ystoria Rossyy, Modern history of Russia, № 2, S. 107-121.
39. Purych Sh. (1998) Rumyniia y sovremennyye yntehratsyonnye protsessy, Yevropa: idei ta protsesy, Materialy naukovooho sympoziumu, Bukovynskiy politolohichnyi tsentr, Biuro zi spivrobitnytstva v Ukraini Fondu F.Eberta, Chernivtsi, Prut, S. 136-153.
40. Rendiuk T. (2010) Yevroatlantychnyi vektor zovnishnoi polityky Rumunii, Politolohichni ta sotsiolohichni studii, Zbirnyk naukovykh prats, T. IX, Chernivtsi, Bukrek, S. 305-318.
41. Rudych F. (2007) Politychni lidery i stratehii reform u krainakh Tsentralnoi i Skhidnoi Yevropy, Politychnyi menedzhment, S. 25-46. Rezhym dostupu: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n%20=69&c=1589>.
42. Sud nad Nykolae y Elenoi Chaushesku (1989), Arhumenty i fakty, № 52. – S. 6-7; Vostochnaia Evropa: khronyka kontsa 1989 hoda (1990) Arhumenty i fakty, № 1, S. 4-5.
43. Tsentralno-Vostochnaia Evropa vo vtoroi polovynе XX veka : v trekh tomakh (2000), Red. A.D. Nekypelov, S.P. Hlynkyna, R.S. Hrynberh, Tom 1: Stanovlenye "realnoho sotsyalizma": 1945 – 1965, Red. Y.Y. Orlyk, M.: Nauka; Tom 2: Ot stabylyzatsyy k kryzysu: 1966 – 1989 (2002), Red. B.A. Shmelev, M.: Nauka, 516 s.; Tom 3, Transformatsyy 90-kh hodov, Ch. 1 (2002) , Red. S.P. Hlynkyna, M.: Nauka, 461 s.; Tom 3, Transformatsyy 90-kh hodov, Ch. 2 (2002) , Red. S.P. Hlynkyna, M.: Nauka, 464 s.
44. Iuriichuk Yu. (1998) Polityka Yevropeiskoho Soiuzu shchodo krain Tsentralnoi Yevropy, Yevropa: idei ta protsesy: Materialy naukovooho sympoziumu, Bukovynskiy politolohichnyi tsentr, Biuro zi spivrobitnytstva v Ukraini Fondu F.Eberta, Chernivtsi, Prut, S. 162-169.
45. Iazkova A. Rumyniia na rubezhe vekov: trudnyi vykhod yz proshloho (2012) Rossyiskiy Sovet po mezhdunarodnym delam, 26 yanvaria 2012, Rezhym dostupu: http://russiancouncil.ru/?id_4=82.